

TEK PARTİ DÖNEMİNDE CHP’NİN TAŞRA ÖRGÜTLERİNDE GÜÇ VE İKTİDAR MÜCADELESİ: MARAŞLI KADIZÂDE AİLESİ¹

Political Power Struggles in the Provincial Organization of the RPP During the Single Party Period : The Case of Kadızâde Family in Maras

Tülay AYDIN*

Öz

Tek Parti Döneminde tek parti mantığına uygun olarak yürütülen merkez-çevre ilişkilerinde taşradaki parti merkezleri, yerel güçlerin merkeze ulaşma konusundaki en önemli noktalarını teşkil etmekteydi. Bu dönemde kırsal yapıya uygun olarak taşranın siyaset yapıcıları da bir nevi kitlelerin liderliğini üstlenen eşraf temsilcileri olmuştu. Şehrin ve yörenin ileri gelenleri üstlendikleri hami rolü ile taşrada siyasetin tek temsilcisi durumuna gelmişti. Parti örgütlerini kendi sosyo-ekonomik güçlerini bütünleyen bir siyasi kanat olarak kullanan bu yerel güçler, parti merkezine hoş görünmek ve mevcut siyasi ve toplumsal gücünü garantiye almak için ciddi mücadeleler vermişlerdir. Kitlelerin mecburi sessizliği karşısında, rakip görülen yerel güçler arasındaki bu mücadeleler, bir siyasi rant elde etme aracına dönüşmüştür. Birçok taşra kentinde olduğu gibi Maraş’ta da büyük ve zengin aileler elinde yürütülen parti siyaseti, çoğu zaman derin uyuşmazlık ve anlaşmazlıklara sebep olmuştur. Bu dönemde Maraş’ta yerel siyasetin temel yapıcısı konumunda bulunan Kadızâde ailesi, rakipleri tarafından sürekli eleştiri altında tutulmuş ve parti merkezinin irdelemesi sonucu iktidardan düşürülmüştür. Tek Parti Döneminin bir taşra kentindeki parti idaresini ele geçirme mücadelesini ele alan bu çalışmada; kırsal bir kent yapılanmasına sahip olan Maraş’ın CHP teşkilatında ortaya çıkan parti mücadeleleri ve bunun alt yapısında yer alan sosyo-kültürel sebeplerin irdelemesi yapılacaktır. Bu perspektiften hareketle çalışmanın asıl dayanağını parti müfettiş raporları oluşturmuştur. Tek Parti Döneminde CHP’nin taşradaki parti teşkilatlarının yapısal durumunu ve örgütlenme açısından bir tahlilini sunan parti müfettişlerinin teftiş raporları, taşra kentlerindeki sosyo-ekonomik durumu ve parti örgütlerindeki iç mücadelelerinde bir fotoğrafını sunmaktadır. Kadızâde ailesi örneği üzerinde yapılan bu makale çalışması ile tek parti idaresinde partinin taşra örgütü içinde meydana gelen çekişmelere, bu çekişmelerin yapısal sebeplerine, tek parti idaresi altında parti merkezi ve parti örgütlerinin ilişki ağının niteliğine, taşrada siyaseti yürüten ve olgunlaştıran temel etmenlerin neler olduğuna değinilecektir. Çalışmanın varmayı beklediği temel sonuç ise parti mücadelelerinin tek parti idaresinin *tek ve en kudretli* siyasi mekanizmasında yer edinebilmek amacıyla gerçekleştirildiği tespiti olacaktır.

Anahtar Kelimeler: CHP, Maraş, Kadızâde, İktidar, Eşraf.

Abstract

In central-province relations conducted in accordance with single-party ideology in the single-party period, provincial party centers were the most important points of local powers in reaching the center. In this regard, rural *gentry became* the political constructors the provincial system as the representatives of the masses. The leading figures of the region became the representative of politics in the provinces. These local forces, who used party organizations as a political wing that integrates their socio-economic forces, struggled to guarantee their existed political and social power. In the face of the obligatory silence of the masses, the struggle between the rival local forces turned into a means of obtaining political rant. As in many provincial cities, party politics, which were conducted by large and wealthy families, often led to deep conflicts and disagreements in Maras. In this process, the Kadızâde family, which was the main constructor of local politics in Maras, was hardly criticized by their rivals and was overthrown by the party center. This study deals with the struggle to seize party administration in a provincial city during the Single Party Period. This study also deals with the emergence of struggles in the provincial organization of RPP in Maras and their socio-cultural reasons. From this perspective, this study is based on the party inspector reports. The party inspector reports, presented the structural status and organization of the party organizations in the provincial provinces, at the same time presents a photograph of the socio-economic situation in the provincial cities and their internal struggles in the party organizations. This article based on the Kadızâde family case discusses the conflicts occurred in the provincial organization of the RPP and their reasons as well as the nature of the network of the party center and party organizations under single party administration, and the main factors that conduct and mature politics in the provinces in the single-party period. Thus, It can be said that the main purpose of this study is to determinate the party struggles

¹ Bu makale “Tek Parti Döneminde CHP’nin Taşra Örgütlenmesi ve Merkez-Taşra İlişkileri (1935-1945)” başlıklı doktora tezinden özetlenerek hazırlanmıştır.

* Ar. Gör. Dr. Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, tlaydn05@gmail.com.

occured in order to take part in the single and most powerful political mechanism of the single party administration.

Keywords: RPP, Maras, The Family of Kadızâde, Power, Gentry.

Giriş

1923-1946 yılları arası Türkiye tarihine damgasını vurmuş ve dönemin siyaset camiasına hâkim tek unsuru konumunda olan Cumhuriyet Halk Partisi, tek parti idaresini ülke genelinde güçlü bir şekilde tesis etmeyi başaramıştır. Parti, merkez teşkilatlanmasının yanı sıra taşrada da geniş bir teşkilat ağı oluşturmayı başarmış ve örgütlenmesini yurt genelinde yaymıştır. Parti merkezi taşradaki geniş örgüt ağını teftiş mekanizması sayesinde kontrol etmeyi başaramıştır. Partinin taşra teşkilatlarının yapısı ve bunun yanı sıra şehrin genel atmosferini en güzel yansıtan kayıtlar, parti müfettişlerinin yazmış oldukları teftiş raporları olmuştur. Parti müfettişliği, partinin taşra teşkilatları ile sürekli ve en önemli bağı konumunda yer alan, merkezi organlarca teşkil ettirilen bir kurumdu. Kendi mıntıklarında parti örgütünü teftiş etmekle görevlendirilen parti müfettişleri, bölgelerinde belirli bir müddet kaldıktan sonra gözlem ve incelemelerini bir rapor halinde genel merkeze sunmaktaydı ve bu raporlar genel merkez de CHP bünyesinde değişik iş kollarına ayrılan bürolar kanalıyla incelenerek işleme sokulmaktaydı. Her büro, gerekli incelemeyi yaptıktan sonra Genel Sekreterliğe netice ile ilgili bir bilgilendirme yapmak durumundaydı. Parti teftiş bölgeleri ise ilk etapta sayısı 20 olarak belirlenen mıntıkadan oluşturulmuştu. Bu iller Aydın, Afyon, Ankara, Adana, Amasya, Artvin, Balıkesir, Bilecik, Burdur, Bolu, Erzincan, Denizli, Giresun, İstanbul, İzmir, Kırklareli, Kırşehir, Kastamonu, Maraş, Niğde, Sivas'tan ibaret olup, (Koçak, 1992: 469) 1940 yılında bu sayı yeni teftiş bölgelerinin eklenmesi ve mevcutlarının da değiştirilmesi ile 25'e ve sonra da 26'ya çıkarılmıştır (Uyar, 2012: 33).

Parti müfettişlerinin teftiş raporları, CHP'nin sadece merkeze ve elitist kadroya odaklanmış yapısal görüntüsüne taşradan farklı bir bakış açısı sunmayı başaran kayıtlar niteliğindedir. Bu kayıtlar, CHP parti teşkilatlarının il ve ilçe idare heyetlerinin yapısını, taşra örgütlenmesinin altyapısal formlarını sunması açısından da oldukça önemlidir. Bu kayıtların detaylı bir incelemesi ve raporlar üzerinde yapılan tahliller, CHP'nin Maraş taşra örgütünün şehrin belirli ve ileri gelen eşraf ailelerinin elinde şekil aldığı göstermektedir. Partinin taşradaki diğer illerinde olduğu gibi Maraş'ta da dikkat çeken noktalardan biri fırka ve resmi kurum idarelerinin büyük aileler elinde bulunduğu ve bu aileler ile vali ve diğer mülki amirler arasında sürekli bir anlaşmazlığın olduğudur (Metinsoy, 2010: 127). Nitekim klasik bir taşra kenti görüntüsü çizen Maraş'ta da durum bundan farklı değildir. Fırka idaresinin yanı sıra farklı görevleri de elinde bulduran Kadızâde ailesi oldukça sert bir çekişme ve çatışma içinde birçok farklı grup ve kurum ile mücadele etmek zorunda kalmıştır.

Bahsi geçen raporlardan anlaşıldığı kadarıyla CHP'nin taşra örgütlerinden biri olan Maraş il teşkilatı, makale konusu olan 1933-1936 tarihleri arasında oldukça zayıf ve karmaşa içinde bir teşkilat yapısına sahiptir. 1936 yılı CHP verilerine göre partinin 63 ilden 51'inde teşkilatı bulunurken, teşkilatı bulunan illerden biri de Maraş'tır. Aynı yılın verilerine göre Maraş'ta partiye üye sayısı toplam 10.497 iken partinin 4 ilçede örgüt yapısı mevcuttur (Koçak, 2012: 161). Bu ilçeler Merkez Kaza, Andırın, Göksun ve Elbistan'dır. 1934 yılında Maraş Parti başkanı Burdur Milletvekili Halit Bey'in verdiği rapora göre Maraş CHF il teşkilatına kayıtlı aza sayısı 2.096, Elbistan'da 1.133, Andırın'da 1.030'dur. Göksun'da kayıtlı aza sayısı ise heyetin henüz bu konu üzerinde çalışıyor olmasından kaynaklı olarak belirtilmemiştir. Yine aynı rapora göre kayıtlı köylü aza sayısı oldukça azdır (BCA, 490.10.0.686.328.1: 100). Ayrıca Maraş'ta 1933 yılındaki CHF parti teşkilatının, belediyeden sekiz bin liraya alınmış ve tapusu henüz fırka namına çıkarılmamış bir binası mevcuttur (BCA, 490.10.0.686.328.1: 39-40). Kayıtlardan anlaşıldığı üzere Maraş'ta bir halkevi de henüz yoktur. Maraş'ta bir halkevi olmaması aşağıda belirtileceği üzere Kadızâde ailesi içinde

büyük bir sorun teşkil etmiştir. Halkevi açılması yönündeki gereklilik sık sık raporlara konu olmaya devam etmiştir. Maraş'ta bir halkevinin olmaması burada gençlerin oluşturduğu ve sonrasında birçok soruna yol açan bir teşkilatın kurulmasını gerekli hale getirmiştir (BCA, 490.10.0.686.328.1: 39-40). Bu tarihten sonra bir halkevi yapımı için gerekli yazışma trafiğinde artış görülmüştür.

Maraş'ın ileri gelen ailelerinden biri olan Kadızâde ailesi bahsi geçen dönemde CHF Maraş il teşkilatının idaresini elinde bulundurmuştur ancak şehrin yerel dinamikleri ve kırsal yapısı farklı muhalif grupların ortaya çıkmasına da sebep olmuştur. Temel sorun Kadızâde ailesi elinde yürütülen ve muhaliflerce bu ailenin şahsi çıkar ve emellerine alet edildiği iddia edilen parti idaresinin el değiştirmesi istek ve arzudur. Parti içi mücadelenin yansıdığı asıl kişiler ise parti müfettişleri olmuştur. Makalede parti bürokrasisi, parti idaresi, halk ve muhalif kitlelerin bu parti mücadelesinde takındığı tutumlar irdelenecek ve problem karşısında parti merkezinin tavrının ne olduğu sorgulanacaktır. Böylece tek parti idaresinin taşradaki işleyişi ve merkezi-taşra ilişkileri sorgulanacak ayrıca taşrada merkeze ulaşmanın tek kanalı olan parti örgütlerinin bir siyaset yapıcı olarak üstlendikleri rolün incelemesi yapılacaktır. Ancak bunlardan evvel yereldeki sınıfsal ilişkinin ve siyaset yapıcılarının kimliğini belirleyen sosyolojik faktörlerin neler olduğunun irdelenmesi gerekmektedir. Böylece Tek Parti Döneminde taşrada siyaseti belirleyen temel etmenlere ve bu etmenlerin tarihsel ve toplumsal kökenlerine inebilmek kolaylaşacaktır.

Cumhuriyet Halk Partisi ve Taşrada Siyaset: Hami-Adamı-Parti İlişkisi

Yerel ölçekte siyasetin, bölgedeki önemli kişiler elinde evrilmesi Tek Parti Döneminin açık bir gerçeğidir. Ozankaya, yereldeki siyasetin çerçevesini önder ve hâkim kişi sıfatları ile açıklarken, bu iki kavramın sosyolojik temellerine de değinmektedir. Bilhassa kırsal kesimde ön plana çıkan iki temel karakter, yereldeki sosyo-ekonomik faktörlere dayalı olarak şekillenmektedir. Buna göre önder olarak betimlenen kişi, topluluk tarafından gönüllü olarak kabul edilen ve grup üyeleri ile arasında ortak bir çıkar ilişkisi bulunan kişi olarak tanımlanmaktadır. Hâkim kişi ise grup üyeleri ile arasında büyük bir mesafe bulunan, grupla arasındaki çıkar farklılığı dikkat çeken kişidir. Buna göre hâkim kişi ile önder arasındaki temel fark, hâkim kişinin otoritesinin temel gücünün grup dışı bir iktidar gücünden kaynaklanmasıdır (1970: 39). Bu kapsamda yerelde ve kırsaldaki toprak ağaları, hâkim kişi sıfatı ile siyaset mekanizmasının önemli bir ayağı olan iktidar olgusunu temsil eden bir güç olarak ortaya çıkmıştır. Ozankaya'ya göre toprak ağaları, köy ve kasabalarda devletin hukuk, güvenlik gibi bazı görevlerini üstlenir ve hâkim buldukları toplum üzerinde de siyasi, hukuki ve kişisel bir bağlayıcılık durumu oluştururlar (1970: 39-40).

Yerel siyaset ve sosyal ilişkileri açıklayan diğer bir tanımlama, hamî (toprak ağası) ve adamı (köylü) olarak tanımlanan bir kırsal toplum ilişkisidir. Bu ilişkilerin mikro ve makro ölçekte siyaseti etkileme boyutları bizim için ayrı bir öneme sahiptir. Weingrod'un ortaya attığı hamî-adamı-aracı ilişkileri yumağı, en basit tanımlama ile belirli hizmetler karşılığında hizmet eden kişinin korunma ve kollanmasını sağlayan, karşılıklı ilişkiler olarak adlandırılmaktadır. Weingrod, bazı noktalara dikkat çekmektedir. Her şeyden evvel hamî ve adamı (alıcı) arasında bir güç dengesizliği söz konusudur. Bu güç eşitsizliğinin etki, politik biat ve çıkar ilişkisi durumunu ortaya koyan Weingrod, hamîlik işlevinin bu üç çerçeve üzerinden ilerlediğini belirtmektedir (1968: 377-378). Hamî-adamı ilişkisi "kendinden daha iyi ya da kötü konumda biri ile müttefik olmayı faydalı bulan ve statü, güç veya kaynak bakımından eşit olmayan iki kişi arasındaki ittifak" olarak tanımlanmıştır. İlişki dikey, kişisel ve informal bir nitelik taşımaktadır. Kanuni bir yükümlülüğün olmadığı hamî-adamı ilişkisi, gönüllü olarak kurulmaktadır. Ancak böyle bir ilişkinin kurulmasında ana etken sınırlı kaynakların kullanımından faydalanma ve bu kaynakların iyi bir konumda bulunanlar

tarafından kötü durumda olanlara doğru çıkarsal bir çerçevede dağıtılmasının sağlanmasıdır. Kötü konumdakiler fırsatları ele geçirme olanağı bulurken, iyi durumda olanlar bu sayede güç potansiyelini artırma eğiliminde olurlar. Nitekim esas güçleri ekonomik nitelikte olan bu kişiler, doğal olarak siyasi gücü de ele almayı başarırlar (Ayata, 2010: 24-25).

Ayşe Güneş Ayata, hami-adamı ilişkilerinin devletin sınırlı bir etkisinin olduğu alanlarda ortaya çıkan, siyasi ve ekonomik temelleri olan bir ilişki biçimi olduğunu belirtir. Hamiler, sınırlı kaynaklara sahiptirler ve kullanan, adamı konumundaki kişiler de bu kaynaklardan faydalanma veya siyasi rant elde etme emeli içindedirler. Zamanla derinleşen bu ilişkiler, giderek kuşaklar arası bir süreklilik göstermeye başlar. Hami, bu ilişkileri ile hâkimiyet alanını genişletir ve yörede güç kazanmaya başlar. Böylece devletin gücünün az olduğu bu noktalarda hamî, özerk bir yapı kazanmaya başlar veya devletin bir temsilcisi niteliğini kazanır. Hami, bu özerk ve güçlü konumu sayesinde devlet bürokrasisi ile adamı arasında da ilişkiler kurmak yolu ile gücünü giderek pekiştirir. Çünkü adamı; koruyan, kollayan, bilgi veren konumunda olan hamî, karşılığında köylüden güçlü bir sadakat beklemektedir. Bu sadakat biçimi kişisel, siyasal ve ideolojik olmak üzere her şekilde olabilmektedir (2010: 27-29).

Hami (toprak ağası)-adamı (köylü) ilişkileri modern öncesi toplumlarda toprağa dayanan bir ilişki biçimi ile ortaya çıkmıştır. Zamanla tarım ve toprak temelli yaşamın yerini ticarete bırakması ile hami-adamı ilişkileri yeni bir içerik kazanmıştır. Buna göre değişen ihtiyaçlar ilişkinin niteliğini de değiştirmiş ve farklılaştırmıştır. Her iki tarafın birbirlerine olan ekonomik anlamdaki bağları, evvelki kadar önem arz etmediği için ilişkinin artık siyasi yönü çok daha güçlü olmaya başlamıştır. Yeni kurulan ulus devletlerin sert ve merkezi uygulaması ve ülkenin her yanına nüfuz etme isteği, bölgesel güçlerle yeni bir ilişki metodu ortaya çıkarmıştır. Meşruluk zeminini ülkenin her yanına ulaşma ve hâkim olma isteği üzerine bina eden ulus devlet anlayışı, bir nevi eşraf ve yerel güçlerin hamilik statüsünün aracılık şekline evrilmesi ile gerçekleşmiştir. Halk ve devlet arasında bir nevi köprü vazifesi, hamilerin yeni görev biçimleri olmuştur (Ayata, 2010: 34-35; 37). Ancak bu durumun aksi söz konusu olabilmekte ve sosyal koşulları elverişli olmayan, resmi kurumlarla ilişkisi olmayan hamiler, zamanla meşruluğunu kaybedebilmektedirler. Bu durumda yeni bir aktif grup olarak aracılar ortaya çıkmıştır. Aracı görevi, çoğu tek partili ve diktatöryal rejimlerde resmi görevliler olan bürokratlar tarafından yerine getirilmiştir. Mardin'e göre Türkiye'de bu işlev henüz Osmanlı Devleti zamanında devletin zayıflamasına paralel olarak ortaya çıkan eşraf ve ayanın, vergi toplayan resmi görevliler ile halk arasında bir aracı görevi üstlenmesi ile başlamıştır (Mardin, 1990: 86). Yani Weingrod'un da belirttiği üzere çoğu yerde hamiler (eşraf) aynı zamanda aracı statüsünde de yer alabilmektedir. Ona göre aracılık, devletin çevreye ulaşmadaki yetersizliği veya çevreyi kontrol edememesinin ortaya çıkardığı bir sonuçtur. Bu da birçok sebebe dayanmaktadır. Buna göre ülkenin bölgeleri arasındaki sosyo-kültürel farklılıkları, ana pazarların olmaması, göçler, dil farklılıkları gibi birçok etken bu kontrolün zayıf olmasında sebep olurken, bölgeler, gruplar ve sınıflar arasında da büyük uçurumlar yaratmaktadır. Merkez ve çevre arasındaki bu boşlukları doldurmak adına aracılar görev almaktadır (1968: 383). Bölgede alıcı veya köylülerin devletle olan ilişkilerinde de bürokrasinin aracı görevi, halkın istekleri ve devletin uygulanacaklar listesi paralelinde olumlu ve olumsuz seyredilmektedir. Devlet veya parti bazen yöredeki hamileri de aracı olarak kullanabilmektedir (Ayata, 2010: 34-35; 37).

Zamanla siyasal partilerin ortaya çıkışı ve örgütleri aracılığı ile yayılma göstermeleri ile siyasal partiler, aracıların kullanımında etkin olmaya başlamıştır. Himaye ve himayecilik anlayışının partilerle daha fazla bir anlam bulduğunu belirtmek faydalı olacaktır. Keza partilerin ortaya çıkışı ve daha geniş bir alanda yayılım göstermesi ile himaye amacı güdenler için bir zemin kaybı korkusu söz konusu olmuştur. Bununla birlikte partiye yanaşarak ya da

parti kanalıyla nüfuzunu artırma isteği de ortaya çıkmıştır. Partiler ve toplumun daha zayıf ve görece geride kalmış kesimleri arasındaki iletişim akışını sağlayabilmek, patronaj ya da himayecilik anlayışının gelişimi açısından önemli olmuştur (Kopecky-Mair, 2006: 3). Patronaj sistemi ya da ilişkisi en basit tanımı ile bir veya birden çok alıcı-müşteri (cliente) ile sadece bir hamî arasında yarı kurumsal, karşılıklı, ikici ve nispeten sınırlı bir ilişkiler ağı demektir. Ve toplumun yapısal farklılıklarına göre değişiklik göstermektedir (Eisenstadt-Roniger, 1980: 43). Keza siyasi partiler, oy karşılığında kişileri kollama gibi bir görev edinmektedirler. Ancak siyasi partiler, kaynak azlığı nedeni ile kollanacak kişileri seçmekte özenli davranmak durumundadırlar. Bu durumda siyasal partiler, aracı seçerken daha çok kaynağa ulaşma durumunda bulunan ve kendisine daha fazla sayıda oy getirecek bir aracı bulma amacına yönelmektedirler. Siyasal partiler, aracılar ve kolladıkları kişiler arasındaki kişisel ilişkileri kullanarak, bu yolla kaynaklar üzerinde bir denetim de kurmaktadır. Öte yandan kollananlar ve aracılar açısından siyasi mekanizmalara yakınlık ve aynı zamanda kaynakların elde edimi ve kullanımı konusunda bazı ayrıcalıklar elde etmekle eşdeğerdir (Ayata, 2010: 40-41; 44-45). Osmanlı Devletinde de izlerini görebildiğimiz gibi yerel eşraf, valilerle sürekli bir temas içinde bulunarak yönetime bir müdahale unsuru olabilmekteydi. Eşrafın bu dönemde üstlendiği rol, alt sınıflar ve resmi görevliler arasında bir aracı rolünü edinmiş olmaları idi. Bu durum hem korunanlara bir hizmet sağlama gereği, hem de yereldeki çıkarlarını koruma telaşından ileri gelmiştir (Mardin, 1990: 111).

Bu ilişkiler ağının siyasal katılımın nitelik ve niceliği üzerinde de etkide bulunduğu muhakkaktır. Güçlü kişiler etkisinde kalan yığınların oy ve seçim tercihleri de buna paralel olarak gelişmiştir. Keza kırsal ve kentsel yerleşmelerde bu farklılığı görmek çok daha mümkündür. Eşraf veya yörenin ileri gelen kişilerinin kullandığı çeşitli ağlar ve halk üzerinde oluşturdukları algının, bu kitlelerin eğitim ve bilgi düzeyinin düşük olması noktasında etkili olduğu bilinmektedir. Buna göre kentlerde daha fazla olması beklenen katılım isteği ve ilgisinin kırsalda bu etkilerle daha yoğun olduğu görülmüştür. Hatta ileri yıllarda çok partili hayatın gelişimi ile bağımsız adayların daha fazla etkinlik gösterdiği alanların yine çok sayıda oy sayesinde bu adaylar tarafından alındığı gözlenmiştir (Eroğul, 1990: 115). Weingrod bu durumu partili hükümet sistemleri içinde farklı şekilde açıklar. Ona göre parti, yerel idarecileri aracılığı ile daha fazla kişi ve kaynağa erişerek partinin hedeflerini gerçekleştirmesine yardımcı olmaktadır (1968: 384). Nitekim CHP idaresi boyunca yerel idareciler ve eşraf, küçük kasaba ve şehirlerdeki halkın cumhuriyet rejimi ile bağlarını güçlendirmek ve bu bağın süreklilik kazanması konusunda etkin bir rol oynamışlardır (Sayarı, 2011: 5). Bu özellikle de rakip bir partinin bulunmaması nedeniyle bir meşruiyet ve taban arayışı ile ilişkili görünüyorsa da asıl amaç parti ile birlikte devletin amaçlarına erişmek ve bu amaçları gerçekleştirmektir. Yani aracılar yoluyla oy kazanma kaygısının yerini parti ilkelerinin ulaştırılmasında aracılardan yararlanılması arzusu almıştır. Ayrıca Mardin, merkez çevre ilişkisinin Cumhuriyet Dönemindeki gelişim seyrinin temeline yine hamî rolü üstlenen eşrafı koyarken, asıl amacın devletin güçlendirilmesi olduğu ve bu konuda eşrafın, devletin dayandığı ana kitle olduğunu belirtir. Böylece devlet elini uzatmadığı kırsal bölgelerde eşraf aracılığı ile varlık göstermeye çalışmıştır. Özellikle de partinin taşra da varlık göstermeye başlaması kırsal bölgelerde yeni nüfuz alanları ortaya çıkarmıştır. Birden fazla gücün ortaya çıkışı, hükümetin izni ile gerçekleşecek olan olanaklara kavuşmak anlamına geldiği için bu mücadele daha etkin hale gelmiştir (Mardin, 1990: 123-126). CHP'nin temel gücü her ne kadar bütün toplumu koruyup kolladığını iddia etse de bürokratlar ve tarım ve ticaretle uğraşan küçük eşrafı dayanmaktaydı (Ayata, 2010: 67). Bunun yanı sıra tek partili süreçte siyasi partilerin örgütlenme yönüyle yetersiz kalmaları da CHP'nin tek parti olarak devamını ve gücünü artıran bir faktördü (Ateş, 2018: 109). Keza bu grupların parti içinde yer alması, eşraf ile bir uzlaşmayı da sağlamıştır. Cumhuriyet Döneminde potansiyel bir muhalefet alanı olarak görülen çevre, daha güçlü bir devlet olunması arzusu ile merkeze dâhil edilmiştir. Bu

durum üzerinde Halk Fırkasının kırsaldan uzak kalması ve kırsalla bir türlü temasta bulunamaması da etkili olmuştur. Köylüler bu dönemde hala kredi, sosyal yardım sağlama gibi açılardan eşrafa bağımlı durumda idi (Mardin, 1990: 116-117). Bununla birlikte CHP, yapısında bulundurduğu seçkin zümre, partinin giderek kentli ve kırsal gruplara yayılmaya başlaması ile kendini üst bir noktada konumlandırmaya ve bürokratlar ve partinin taşralı seçkinleri arasında bir mesafe oluşmaya başlayacaktır (Karpaz, 2009: 64).

Tek Parti Döneminde CHP hükümetinin taşrada görünür hale gelmesi ile eşraf ile ilişkiler yeni bir boyut kazanmıştır. CHP, bu dönemde yerel seçkinlerle asker ve sivil bürokrat ittifakına dayanan bir elit partisi görünümündedir (Turhan, 1991: 136). Parti, toplumun siyasi isteklerini partiye taşımak yerine toplumda ayrıcalıklı bulunan bu grupları partiye taşımıştır. Bir nevi partiye girmek ayrıcalıklı bir nitelik ortaya koyarken, bu vesile ile parti mekanizmaları ile iletişim kurmak mümkün olabilmıştır. CHP'nin bu nevi uygulamasının temelinde taşraya sesini duyuracak birilerine olan ihtiyaç yatmaktaydı. Toplumun kopuk ve dağınık yapısı, partinin bütün bir topluma ulaşımını yetersiz kıldığından, bu kesimlere erişmenin tek önemli aracı, yerel seçkinleri sisteme dâhil etmektir. Ayrıca partinin yerel örgütleri aracılığı ile temas kuran yerel seçkinlerin de kendi aralarındaki rekabet ve dağınıklık, parti karşısında etkili bir güç olabilmeye potansiyelini engellemiştir (Turan, 2011: 4; 6). Eşrafın parti örgütlerindeki görece üstünlüğü ve seçimlerde nüfuzlarını kullanma yöntemi, bir mücadele alanı da oluşturmuştur. Çoğu zaman kendi seçilemeyen kişi, en azından taraftarlarından birinin seçilmesi ya da idari kadrolara girmesini istemiştir. Bu durum ise ister istemez bir rekabet oluşturmuştur (Ayata, 1992: 70). Yine de parti içinde yer alabilmek konusunda halk, aynı bölgede yer alan iki veya daha fazla eşraf gücü arasında kalmıştır. Eşraf, partinin yerel teşkilatlarını ele geçirmeyi temel hedef haline getirmiştir. İttihat ve Terakki Döneminde başlayan ve aileler eline kalan teşkilatlar, bu varlık ve faaliyetlerini uzun bir süre devam ettirmişlerdir (Mardin, 1990: 119-120). Burada hatırdan çıkarılmaması gereken bir durum da siyaset, din ve toplumun her zaman hayatın içerisinde bulunan kavramlar olduğu gerçeğidir (Ateş, 2018: S. 13, 604).

CHP'nin taşra örgütlerinde bir prestij kaynağı olarak görülen partide yer alma isteği ise bu mücadelenin temel sebebi olmuştur. Yerel güçler arasında çekişmeli bir yarışma hem örgütler hem parti merkezi açısından sorun oluşturmuştur. Parti merkezi, bu mücadelelere parti müfettişleri kanalı ile müdahil olurken taraflar arasında sistematik bir bilgi edinmek yolu ile parti ilkelerine yönelik olarak bir uyum sağlama amacında olmuştur. Bu dönemde parti teşkilatları içinde baş gösteren temel sorunlar günümüz yapılanmalarında ki sorunlara benzer niteliktedir. Henüz 1935 yılında bir vali tarafından Gaziantep CHP teşkilatında var olduğu saptanan iki temel sorunun o dönemde hemen hemen bütün parti teşkilatlarında gözlenen olgular olduğu yanlış bir saptama olmayacaktır. Buna göre bu iki temel sorun; Parti il kurulunun nepotizme tesiratından kurtarılamaması,

- Parti il kurulunun nepotizme tesiratından kurtarılamaması,
- Parti teşkilatını elinde bulunduranların milli mücadelede çalışmamış bir gruba mensup olmalarıdır (BCA, 490.1.0.0.652-172-1: 120-126).

Parti örgütlerindeki iktidar mücadelesinin tarafları genellikle eşraf ve ileri gelen kesimler olmuştur. Çoğu zaman bölgenin iki büyük toprak ağası, tüccarı veya aşireti arasında ortaya çıkan bu mücadele, taraflar için parti içinde yer edinebilmek adına yoğunlaşmıştır. Bir prestij elde etmenin yanı sıra parti aracılığı ile nüfuz ve gücünü artırma amacında olan eşraf, öte yandan parti kanalı ile yükselerek siyasi bir rant elde etmek amacındaydı. Bir nevi partinin yerel unsurları içindeki kişisel çıkarlar, milli menfaat prensibi arkasına gizlenerek giderilmeye çalışılmıştır (Ayata, 2010: 75).

Parti örgütlerindeki iktidar mücadelesinde, tarafların parti merkezine yaptıkları şikâyetler, itirazlar ve savunmalardaki karşılıklı suçlamalar çeşitli argümanlara dayandırılmıştır. Bu argümanlardan en mühimi, taraflardan birinin Milli Mücadele Dönemi sıralarında aleyhte çalışmalar yürüttüğü konusu ile ilgilidir. Partinin bu konudaki tamimleri ve hassasiyeti dikkate alınarak ileri sürülen bu iddialar, partililer ve halk için önemli bir gündem oluşturmuştur. CHP'nin taşra teşkilatlarında parti içi siyasi üstünlük ve nüfuz mücadelesinin en önemli noktalarından birini teşkil eden ve parti nizamnamesinin partiye girme şartı olarak belirlenen *Milli Mücadeleye aleyhtar bir vaziyet almamış olma* ile ilgili maddesi² rakipler tarafından ihlal edildiği gerekçesi sürekli olarak merkeze ve merkezden gönderilen müfettiş ve teftiş heyetlerine ifade edilmiştir. Bu anlamda genel kanaat parti ideolojisini benimsemeyenlerin partiye dâhil olmaması gerektiği yönündedir (Uyar, 2012: 216). Eski yönetim lehine bir tutum içinde olan kişilerin partiden uzak tutulması da partinin alt kademelerinde güç ve iktidar mücadelesinin bir dayanağı ve unsuru olarak kullanılmıştır. Parti idaresini ele geçirmek amacı ile kullanılan bu durum, çoğu zaman dayanağı olmayan iddialar da içermiştir. Bu iddialar genellikle kişileri aşarak aileleri içine alan suçlamalara dayanmıştır.

İktidar mücadelesi ya da parti içinde sorun çıkaracak güçteki kişilerden kurtulmanın diğer bir kuvvetli argümanı ise örgütlerdeki parti idarecilerinin partideki görev ve yetkilerini bir güç ve nüfuz unsuru olarak kullanma yolundaki eğilimlerinin ifşa edilmesidir. Çoğu teşkilatta parti idarecileri tarafından kimi zaman halk, kimi zaman alt birim yönetici ve memurları üzerinde kullanılan bu yetki, taşra örgütlerinde büyük krizlerin de kapısını aralamıştır. Partililerin bilhassa partideki unvanlarını kullanarak özel işlerini halletme yoluna gittikleri sıklıkla kullanılan bir söylem olmuştur. Bu konuda yapılan tespitler sonunda parti idaresi tarafından teşkilatlara bir tamim de gönderilmiştir. Bu tamimde partideki vazife ve hüviyetlerini özel işlerinde özellikle muhaberelede partiye ait kâğıtların kullanılmasından sakınılması ve bu durumdan bütün parti mensuplarının haberdar edilmesi istenmiştir (Cumhuriyet Halk Fırkası Katibiumumiliğinin Fırka Teşkilatına Umumi Tebligatı, İkinci Kanun 1933'den Haziran Nihayetine Kadar, Cilt 2, Hâkimiyet-i Milliye Matbaası, 1933: 5).

Bu ve benzeri parti içi mücadele argümanlarının kullanıldığı en çarpıcı örneklerden biri de Maraş'ta meydana gelen parti içi iktidar mücadelesidir.

Cumhuriyet Halk Partisi Maraş Teşkilatı ve Maraşlı Kadızâdeler

CHP taşra örgütlerinde seçkinlerin halk üzerinde oluşturdukları himaye ve baskının da en çarpıcı örneklerinden biri geleneksel hami-adamı ilişkisinin varlığını uzun süre gösterdiği Maraş'ta görülmüştür. Tek Parti Döneminin kırsal toplum özelliği gösteren bu şehirde güçlü ve nüfuzlu aileler arasındaki mücadelenin ana merkezi parti teşkilatına hâkim olabilmek konusunda gerçekleşmiştir. Şehirde bu dönemde feodal bir yapının varlığı söz konusudur. Bilhassa büyük aileler elinde toplanmış bulunan servet ve emlak, halk açısından bu ailelere bir mahkûmiyet oluşturmuştur. Keza raporlarda belirtildiği kadarıyla Maraş'ta çok zengin birkaç aile ve çok fakir koca bir kitle vardır (BCA, 490.10.0.686.328.1: 9). Bu durum ilerleyen yıllarda da güçlü bir varlık göstermiştir (Bkz., Alpaslan-Aydın, 2015). Buna göre şehirde bu aileye muhalif olan ve fırsat buldukça bu muhalefeti ortaya koyan birçok aile mevcuttur. Bu ailelerin başında Bayezitzâdeler olmakla beraber Kısakürekzâdeler, Öksüzzâdeler, Şişmanzâdeler, Nazifzâdeler, İşbahzâdeler, Sarıfakızâdeler, Şirikçizâdeler, Çiftçizâdeler gibi şehrin ileri gelen aileleri de söz konusudur (BCA, 490.10.0.686.328.1: 92).

² Maddeye göre *Milli Mücadeleye aleyhtar bir vaziyet almamış ve bu gibi taazzilere dâhil olmamış olan ve siyasi seciyeleri itibariyle menfi bir ruh taşımamış oldukları mütebariz bulunan her Türk vatandaşı, Türkçe konuşmakta bulunmuş, Türk Kültürünü ve firkanın bütün umdelerinin, benimsemiş ise girebilmektedir.* 1931 CHP Programı ve Nizamnamesi, mad. 7, s. 4.

Bu aileler içinde partiye hâkim olarak diğer unsurların da tepkisini çeken Kadızâde ailesi oldukça zengin durumdaydı. Maraş CHF idaresini uzun süre elinde bulunduran, bunun yanı sıra bir taşra kentinde belediye başkanlığı görevi ve Maraş milletvekilliği gibi önemli siyasi ve idari görevleri de elinde bulunduran Kadızâde ailesi için bu durumun kaçınılmaz sonuçları olacaktı. Bahsi geçen dönemde CHF Maraş İl Yönetim Kurulu Başkanlığı görevinde zengin bir çiftçi olan Kadızâde Ziya Bey, bulunmaktaydı. Uzun süre aleyhinde öne sürülen iddialar ile mücadele etmek zorunda kalan Ziya Bey, parti idaresini elinde bulundurabilmek için yoğun bir uğraş içinde olmuştur. Kendi başkanlığı döneminde il yönetim kurulunun diğer üyeleri içinde eğitim açısından en düşük düzeyde olan Ziya Bey'di. Keza kurul üyelerinden ikisi çiftçi, ikisi avukat, ikisi doktor, biri tüccar, biri ise makine mühendisidir. Bu üyelerden sadece Başkan Ziya Bey ve tüccar Muharrem Bey ilkökul tahsili görmüştür (BCA, 490.10.0.686.328.1: 92). Bu durum bazı raporlarda merkeze bildirilen konular içinde yer almıştır. Nitekim sonraki Maraş Parti başkanı Hamdi Bey'in belirttiğine göre parti idarecileri "*inkılâpçı fırkamızın prensiplerini arzu edildiği derecede takdir ve idrak edememiş*"lerdir. Buna göre parti idaresindeki Ziya Bey, şahsi konulara fazlaca zaman ayırdığı için parti işleri, gençlik ve cumhuriyet değerlerinin yerleştirilmesi konusunda yeterince çaba göstermemektedir (BCA, 490.10.0.686.328.1: 85). Dâhiliye Vekâletinden Maraş Valisine yazılan raporda partinin amaçlarına yönelik olarak belirtilen en önemli konuda yine "*fırka teşkilatının bütün Maraşlıları vatana ve inkılâba karşı fenalık etmemiş olmamak kaydıyla kucaklamak ve Maraş'ta kuvvetli bir fırka hayatı teşekkül ettirmesi için mücadele etmesi*" olarak belirlenmiştir (BCA, 490.10.0.686.328.1: 61). Ancak Hamdi Bey'e göre Parti başkanı Ziya Bey inkılâbın anlam ve önemini henüz kavrayamamış ve hazım edememiş olduğundan güvenilemez bir kişiliktir (BCA, 490.10.0.686.328.1: 80-81).

1933 yılında başlayan Maraş il teşkilatındaki Kadızâde ailesi etkinliği ve bunun bir sorun haline alması süreci 1936 yılına kadar yani parti-devlet bütünleşmesinin ilan edildiği ve Kadızâde ailesinin iktidardan düştüğü yıllara kadar sürmektedir. Kadızâde ailesi ve bilhassa bu aileye mensup Maraş Parti başkanı Ziya Bey'e fırka idaresinde yaptığı usulsüzlükler ile ilgili suçlamalar henüz ilk yıllarda başlamıştır. Parti başkanı olarak Ziya Bey, birçok iddiaya konu olmuş ve bu durum fırkanın saygınlığına zarar verdiği gerekçesiyle sık sık müfettişlerce genel merkeze bildirilmiştir. İlk olarak Maraş Parti Müfettişi Konya Milletvekili Hamdi Bey³ tarafından merkeze sunulan raporda belirtildiğine göre parti başkanı Ziya Bey kastedilerek parti başında bulunanların parti ideolojisini halka aktarmaktan çok parti gücünü kullanarak rant elde ettikleri hareket ettikleri belirtilmiştir. Hamdi Bey, istismarın özellikle Maraş'ın ileri gelen ailelerinden ve parti idaresini de elinde bulunduran Kadızâdeler tarafından yapıldığını ayrıntılı bir şekilde rapor etmiştir. Şehrin en önemli makamlarının bu aile tarafından ele geçirildiğine de dikkat çekilmiştir. Partinin İl Yönetim Kurulu Başkanı Ziya Bey, Belediye Başkanı Ziya Bey'in kardeşi Tevfik Bey ve yine Maraş Milletvekili Abdülkadir Bey bu aileye mensuptur.

Raporlarda dile getirilen en önemli şikâyetlerden biri çeltik ve sulama işinde bu ailenin ortaya çıkardığı güçlüklerdir. Hamdi Bey'e göre Kadızâdeler partideki güçleri ile özellikle çeltik ziraatı ile geçinen halka büyük zorluklar çıkarmaktadır. Keza halka çeltik için su gereklidir ve suyun tedariki için devlet tarafından halka tahsis edilmiş olan harkların⁴ en mühimi bu aile tarafından ele geçirilmiştir. Halk bu harklardan faydalanabilmek için cüzi

³ 1893 Ordu doğumlu olan Hamdi Bey (Ahmet Hamdi Dikmen), İstanbul Halkalı Yüksek Ziraat Okulu Mezunudur. Almanya'da Bağcılık ve Bahçe ihtisası yapmış, Bursa Erkek Öğretmen Okulu Öğretmenliği, İzmir Erkek Öğretmen Okulu Müdür Yardımcılığı, Eskişehir Öğretmen Okulu Müdürlüğü, Halkalı Yüksek Ziraat Okulu Bağcılık ve Bahçe Ağaçları Öğretmenliği, Fenni Escar ve Bağcılık Müderrisliği, Ziraat Vekâleti Ziraat Genel Müdürlüğü görevlerinde bulunmuştur. TBMM III., IV., V., VI., VII. Dönem Konya Milletvekilliği yapmıştır. www.tbmm.gov.tr, TBMM Albümü, Cilt.1, s. 192, Erişim Tar. 08.01.2016, 10.00.

⁴ Hark: İçinde su akıtmak için toprağı kazarak yapılan açık, oluk, su kanalı anlamına gelen ark demek olup halk dilindeki söylemi hark şeklindedir. Bkz. Türk Dil Kurumu, Büyük Türkçe Sözlük, www.tdk.gov.tr .

miktarda para ödemek zorunda bırakılmıştır. Çeltik ziraatı için gerekli olan suyun halk için temin ve taksim edilmesi konusunda birçok sorunu ifade eden Hamdi Bey, şikâyetlerin çözüme kavuşturulması için acilen bir su kanununun çıkarılması teklifini sunmuştur (BCA, 490.10.0.686.328.1: 93). Yine Hamdi Bey'in ifade ettiğine göre göre emvali metrukeden birçok arazi bu aile tarafından düşük bir bedelle satın alınmıştır. Halktan içinden kimse korkudan rakip olarak çıkmamış ve bu nedenle de araziler bu aile tarafından satın alınmıştır (BCA, 490.10.0.686.328.1: 86-87).

Raporlarda dikkat çeken diğer husus, Kadızâdeler ve bu aileye muhalif olan aileler arasındaki sorunlara parti müfettişlerinin taban tabana zıt açıklamalar yapan ifadeleridir. Konya Milletvekili ve Maraş Parti Müfettişi Hamdi Bey Kadızâde ailesi hakkında olumsuz görüş bildirmektedir. Ona göre şehirdeki durum Kadızâde ailesi lehinedir ve Kadızâde ailesi işleri kendi lehlerine döndürebilmek için çalışmalar yürütmektedir. Hamdi Bey'in verdiği malumata göre Maraş'ta partinin başında bulunanlar vazifelerini yapmamakta ve merkeze daima yanlış bilgi vermektedirler. Buna göre Maraş'ta parti ve hükümete muhalif bir gençlik yoktur. Ancak partiye tek muhalif kanat Maraş Milletvekili ve Kadızâde ailesine mensup Abdülkadir Beydir. Halk arasında *Cin Kadir* olarak anılan Abdülkadir Bey parti işlerine karışmaktadır (BCA, 490.10.0.686.328.1: 80-81). Hatta Emniyet Müdürü Nuri Bey bile Abdülkadir Bey'in etkisi altında uydurma şikâyetlerde bulunmaktadır (BCA, 490.10.0.686.328.1: 77). Buna göre Kadızâdelerin halka yaptıkları fenalıklara göz yummayan memurlar, merkeze kötü olarak gösterilmiş ve bu memurlar Maraş'tan uzaklaştırılmıştır (BCA, 490.10.0.686.328.1: 79). Anlaşıldığı üzere Kadızâdeler hâkim oldukları kurumlar aracılığı ile mevkilerini, nüfuzunu yükseltmek ve korumak amacı ile kullanmaktadırlar. Fırka teşkilatı bu kurumların en önemlisi konumundadır. Dikkat çeken diğer nokta ailenin taşra da bürokrasisi ve devlet yetkilileri üzerinde kurmuş olduğu nüfuz ağıdır. Merkezi sayılabilecek bir parti yapılanmasına karşın bu etkinin sağlanabilmesi yereldeki güç ile ilgilidir. Aynı zamanda parti denetim ve müdahalesinin yetersizliği de dikkat çeken diğer önemli noktadır.

Maraş Parti Müfettişi Hamdi Bey tarafından merkeze sunulan raporda Maraş'ta bir halkevinin olmaması nedeniyle kurulan Gençler Birliği isimli bir teşkilatın Kadızâde ailesine karşı gösterdiği muhalefettir. Ancak bu örgüt Kadızâdeler tarafından CHF ve hükümete karşı teşekkül ettirilmiş gizli bir örgüt gibi lanse ettirilmeye çalışılmaktadır. Hamdi Bey'e göre bu parti, hükümet aleyhinde değil Kadızâde ailesinin haksızlıklarına karşıdır (BCA, 490.10.0.686.328.1: 92). Kadızâdeler aleyhine faaliyete bulunan *Maraş Gençlerbirliği* teşkilatı ile ilgili olarak Emniyet Müdürü Nuri Bey tarafından merkeze gönderilen olumsuz malumat, Abdülkadir Bey'in etkisi ile yazılmıştır. Raporla belirtildiğine göre Hamdi Bey, Vali Bey'in huzurunda Emniyet Müdürü Nuri Bey'e Gençler Birliği'nin Cumhuriyet aleyhine çıkarlarının ne olduğunu sormuştur. Nuri Bey cevaben Gençler Birliği'nin Cumhuriyet rejimine aleyhtar olmadığı ancak Kadızâdelere karşı menfi bir tutum içinde olduğunu belirtmiştir (BCA, 490.10.0.686.328.1: 81-82).

Maraş CHF Reisi Halit Bey⁵ tarafından merkeze sunulan raporda Halit Bey, bu örgütün 93 kişiden oluştuğunu bunlardan 10'unun parti mensupları, 10'unun on yedi yaşındaki öğrenciler, 6'sının gayri ahlaki olarak tanınan kişiler, 10'unun Maraş dışında öğrenim gören öğrenci, 16'sının tüccar ve esnaf, 4'ünün memur, 2'sinin muallim ve 25 kadarının da kimlikleri bilinmeyen kişilerden oluştuğunu ifade etmiştir. Gençler Birliği teşkilatının yönetim kurulu başkanı Salahattin Bey'dir. Ancak en etkili kişi Ata Bey'dir. Halit Bey, Ata Bey'in kendisini ziyarete geldiğini ve amaçlarının parti ile beraber çalışmak olduğunu, Maraş'ta henüz halkevi olmadığı için gençleri bir araya topladığını bundan sonraki

⁵1881 İzmir doğumlu olan Halit Bey (Halit Onaran), İzmir Mahkemesi Şer'îye Mülazımlığı, Aydın Mektubi Kalemî Mümeyyizliği, İzmir Tahrirat Müdürlüğü, İzmir Vali Yardımcılığı ev Kars Mebusluğu yapmıştır. Ziya Bey'n istifasının ardından bitaraf bir milletvekili olarak Maraş Fırkası Reisliğine getirilmiştir. Bk. www.tbmm.gov.tr, TBMM Albümü, Cilt.1, s. 192, Erişim Tar. 08.01.2016, 09.50.

amacın bir halkevi açılmasının sağlanması yolunda çalışmak olduğunu belirtmiştir. Ancak Halit Bey'e göre bu birlik gençliğin ilerlemesini değil tam tersi şahsi ihtiras peşinde koşanların kurduğu bir yapıdır (BCA, 490.10.0.686.328.1: 49). Mahalle için yapılan bir seçimi kaybettikten sonra Gençler Birliği teşkilatı kısa sürede Kadızâde ailesi ve parti aleyhine kampanyaya başlamıştır. Bu propagandalarını çıkardıkları *Yeni Maraş* adlı gazetede yapmışlardır. Seçimlerin serbest bir ortamda yapılmadığını belirten ve il genel meclisi üyelerine hakarete bulunan birlik teşkilatının bu çabaları kısa süre sonra sonuç vermiştir. Parti yönetim kurulu istifa etmiştir. Şehir meclisi bu gazeteyi mahkemeye vermiş ve görülen mahkeme sonucunda gazete müdürü mahkûm edilmiştir (BCA, 490.10.0.686.328.1: 49).

Sık sık parti müfettişleri ziyaret ederek kendilerini anlatma telaşında olan Gençler Birliği teşkilatı üyeleri Hamdi Bey'e de ziyarette bulunmuşlardır. Maraş Gençler Birliği heyeti ve üyeleri Maraş parti müfettişi Konya Milletvekili Hamdi Bey'e sunduğu yazıda da teşkilat hakkındaki iddialara yanıt vermiştir. Buna göre Gençler Birliği teşkilatı Maraş'ta bir halkevi olmaması nedeniyle açılan ve cumhuriyet prensiplerine parti umdelerine sadık bir örgüttür. Yazıdaki diğer önemli iddia, teşkilat üyelerinin Milli Mücadele sırasında üzerine düşen görevi fazlasıyla yapmasına karşın Kadıoğullarının bu mücadeleye seyirci kalmış olduğu yönündedir. Buna karşın Kadıoğulları elinde bulunan partiye kendi adamları doldurulmuş ve partiye Gençler Birliği üyeleri tarafından birçok defa müracaatta bulunulmasına karşın bu başvuruların dikkate alınmadığı ifade edilmiştir. Buna göre birlik, partiye değil partiyi manevi olarak yıpratmak isteyen Kadıoğulları ailesine muhaliftir. Birlik, asıl amaçlarını Halk Partisine dâhil olarak memleketi "*on beş sene geri götüren bu derebeylik sistemine son vermek, partiyi kirli emellerden kurtararak*" Maraş'ın *kara perdesini* kaldırmak olarak ifade etmiştir. Yazının sonunda ise müfettişin bir emriyle kendisinin ve heyetin partiye kayıt ve kabulünün yapılması durumunda tek bir üye kalmaksızın herkesin bu üyeligi gerçekleştireceğini belirtmiştir (BCA, 490.10.0.686.328.1: 100).

İddialar karşısında parti başkanının değişmesi elzem görünmektedir. Keza Hamdi Bey'e göre il yönetim kurulu başkanı parti nizamnamesinin 71. maddesi gereği gayet temiz seciyeli ve partinin prensiplerini tatbik edebilecek bir şahsiyet olmalıdır. Oysa Kadızâde Ziya Bey bunu yapmak şöyle dursun mevkiini istismar etmiştir. Bu sebeple parti başkanlığına bu vazifeyi yapabilecek birinin getirilmesi gerektiğini savunan Hamdi Bey, bir isim önerisinde bulunmuştur. Ancak Maraş'ın aydın kesiminin oldukça az olduğunu ve bu görevi ifa edecek birinin bulunmasının zor olduğunu belirtir. Hamdi Bey son çare olarak parti başkanlığına dışarıdan birinin atanmasının gerekli olduğunu belirtir (BCA, 490.10.0.686.328.1: 93). Nitekim buna yönelik bir talepten haberdar olan parti başkanı Ziya Bey, Genel Sekreterliğe gönderdiği yazıda bu kararın parti lehine olumlu bir karar olacağını ve yeni parti başkanının bir an evvel gelmesini istemiştir. Ziya Bey, böyle bir durumda yeni parti başkanına parti çalışmaları konusunda yardımda bulunacağını da belirtmiştir (BCA, 490.10.0.686.328.1: 55).

Hamdi Bey'e göre Kadızâde ailesinin Maraş'taki durumunu incelemek ve teftiş etmek üzere sunulan raporlarda belirtilen konular takip edilmediği için sonuçsuz kamıştır. Bu durum ise bu aileye karşı bir tedbir alma imkânını ortadan kaldırdığı için Kadızâdelerin halk üzerindeki nüfuzu artmıştır. Halkın da aileye karşı olumsuz bir tutum içinde olması kaçınılmaz hale gelmiştir. Hamdi Bey bu sebeplerden dolayı merkeze göndermiş olduğu tahkikat raporunun incelenerek neticeye bağlanmasını istemiştir (BCA, 490.10.0.686.328.1: 90-91). Bunun üzerine durumu incelemek üzere Maraş Milletvekilleri Mehmet ve Nuri Beyler⁶ şehre gelmişlerdir. Yaptıkları incelemeler sonunda onlar da merkeze bir rapor

⁶ Mehmet Bey adıyla anılan Mehmet Erten, 1886 Elbistan doğumlu olup, Ziraat ve ticaret ile uğraşan aynı zamanda II. ve III. Dönem Maraş milletvekilliği yapmıştır. Bkz. TBMM Albümü 1920-2010, Cilt: 1, 1920-1950, Gökçe Ofset Matbaacılık, Ankara, 2010s. 190. Nuri Bey ifadesi ile zikredilen mebus ise Mehmet Nurettin Akın olup, Akın, Milli Mücadele sırasında büyük başarılar göstererek birçok madalya sahibi olan aynı zamanda birçok devlet işinde görev almıştır. II. ve III. Dönem Maraş milletvekilliği görevlerini üstlenen

sunmuşlardır. Bu rapora göre Maraş halkı il teşkilatı başkanı Ziya Bey'in muhaliflerle arasında geçen anlaşmazlıkları nedeniyle şehirde su sıkıntısı yaşanmaya başlamıştır. Halk, devletten ümidini kesmiş vaziyette ve parti aleyhine harekete geçtiğinden parti heyeti istifaya etmiş ve yerine yedek üyelerden yeni bir heyet kurulamamıştır (BCA, 490.10.0.686.328.1: 3). Mehmet ve Nuri Beylere göre vali ve belediye başkanı da muhaliflerle yakın temas içindedir. Keza Vali Bey parti ile alakadar olmayıp halkın şikâyetlerini üst birim hükümet ve parti yöneticilerinin rahatsız olmasından çekindiği için dikkate almamaktadır. Milletvekillerinin fikrine göre Maraş'ta vaziyet bu şekilde devam ederse buradaki Halk Partisi teşkilatında çöküntü olacak ve bu durumu tamir etmek oldukça zor olacaktır (BCA, 490.10.0.686.328.1: 60). Anlaşıldığı kadarıyla bu çetrefilli durumda devlet yetkililerinin çaresizliği, parti merkezinin bu durumdan haberdar olmaması yönündeki isteklerinden kaynaklanmaktadır. Yereldeki bu mücadeleye parti örgütünü kaybetmek pahasına sessiz kalınması yine yereldeki güç ve çıkar ilişkisi ile yakından ilişkilidir.

Şehrin diğer önemli ve nüfuzlu ailesi olan Bayazıtzâdelerden Şükrü Bey ile Kadızâdeler arasında da yerel bir çatışma sürmektedir. Maraş Milletvekilleri Mehmet ve Nuri Beyler, Maraş'ı çok *elemli ve sıkıntılı* bulduklarını partinin bu şehirde çökme emaresi gösterdiği ve başkan hakkında türlü iddiaların gezdiğini belirtmişlerdir. Bu iddialar arasında Ziya Bey'in Bayazıtzâde Şükrü Bey'i öldürtme teşebbüsü de vardır. Bu sebeple inceleme yapan müfettişler bu iddiaların aslını araştırmaktadırlar. Vekillere göre Vali Bey, parti mensupları aleyhine bir durumun ortaya çıkmasında etken olmuştur (BCA, 490.10.0.686.328.1: 71-73).

Parti başkanı Ziya Bey'in muhaliflerinden biri de ilk olarak Adana'da kurulan Ahali Fırkası'nın Başkanı Abdülkadir Kemali Beydir.⁷ Adana'da kurulan bu fırkanın bir şubesini de Maraş'ta açan Abdülkadir Kemali Bey zamanla parti ve Kadızâdelere muhalif bir tablo çizmeye başlamıştır. Gönderilen raporlarda dile getirilen iddialardan biri de Ziya Bey'in Abdülkadir Kemali Bey'i öldürmek için çeteler teşkil ettiği yönündedir. Parti başkanı Ziya Bey, genel sekreterliğe hakkındaki bu iddialar ile ilgili oldukça sert bir açıklama içeren yazı göndermiştir. Şimdiye dek kendisinin ve ailesinin İtilafçıların, Milli Mücadele aleyhtarlarının, Ermenilerin, Fransızların, İngilizlerin ve Terakkiperverlerin şimdi de *Abdülkadir Kemalicilerin* taarruzlarına maruz kaldığını ifade eden Ziya Bey, Ahali Fırkası Başkan Abdülkadir Kemali Bey'i öldürtmek için çeteler kurduğu iddiasına karşı çıkmıştır. Ziya Bey, kendisinin parti yararına çalışan bir zat olduğunu ve parti idaresinde bulunduğu için bu gibi iddialara maruz kaldığını ifade etmiştir (BCA, 490.10.0.686.328.1: 64-65).

Parti başkanı Ziya Bey hakkında belirtilen iddialar ile ilgili Mülkiye, Adliye ve Maliye müfettişlerinden oluşan bir heyet kurulmuştur. Bu heyet tahkikat yapmak üzere uzun bir süre Maraş'ta kalmıştır. Ancak heyet başkanı Derviş Bey ile Ziya Bey arasında da bir gerginlik oluşmuştur. Ziya Bey, merkeze yazdığı yeni bir yazı ile durumunu izah etmeye çalışmıştır. Ziya Bey, hakkındaki iddialarla ilgili olarak Mülkiye, Adliye ve Maliye müfettişlerinden kurulan bir heyet yetmiş gün boyunca durumu araştırmıştır. Ancak Ziya Bey'e göre heyet başkanı Mülkiye Müfettişi Derviş Bey'in asabi durumu iyi değildir ve sert ifadeleri ile herkesi zor durumda bırakmaktadır. Derviş Bey'in "*yalan söylüyorsun, utanmıyorsun, seni hapsederim*" gibi ifadeler kullanarak tanıkları zor duruma soktuğunu ifade etmiştir. Ziya Bey'e göre Derviş Bey, Fransız taraftarı olduğu gerekçesiyle kendisi tarafından öldürtmek

Akın, 1982 yılında vefat etmiştir. Bk. Erhan Alpaslan, "Akın Bey (M. Nurittin Özdemir)", Kahramanmaraş Ansiklopedisi, Cilt: 1, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Yayınları No: 146, Kahramanmaraş, 2016, s. 162-164.

⁷Ahali Fırkası 26 Eylül 1930 tarihinde Adana'da kurulmuştur. Abdülkadir Kemali Bey'de partinin kurucusudur. Abdülkadir Kemali Bey Maraş da dâhil olmak üzere birkaç güney ilinde bu fırkanın şubesini açmıştır. Fırka hükümete kabul ettirdiği program sağ ve geri bir içerikte olup fırka Bakanlar Kurulu kararıyla 29 Aralık 1930 tarihinde kapatılmıştır. Bk. Tunçay, Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek-Parti Yönetiminin Kurulması, s. 286.

istenilen Şükrü Bey'in savunmasını dinlerken oldukça sakin davranmıştır. Bu durum Derviş Bey'in tarafsızlığına gölge düşürmüştür. Ziya Bey, yazının sonunda kendisi de soruşturma için çağrılır ve aynı üsluba maruz kalırsa parti başkanı olarak aynı dille cevap verip vermemesi konusunda merkezin fikrini sormaktadır (BCA, 490.10.0.686.328.1: 76-77). Bu keskin ve sonu gelmez mücadeleye CHP merkezi de dâhil olmuş ve sorun anlaşıldığı kadarıyla bizzat genel sekretere kadar ulaşmıştır. Keza, dönemin CHP Genel Sekreteri Recep Peker de teftiş raporlarından edindiği bilgi dâhilinde Maraş Valisi Fahrettin Bey'e bir yazı göndermiştir. Peker'in bu yazıda araştırılmasını istediği konular içinde Maraş'ta ki su meselesi, parti telefonunun kesilmesi ve parti parası ile çekilmiş telefon hattının kaldırılması sorunu, parti başkanının Milli Mücadele sırasında Fransızlar yanında olduğu gerekçesiyle Şükrü Bey'in öldürülmesi teşebbüsünde yer alması iddiası ve şehrin ileri gelenlerinden Abdülkadir Kemali Bey ile arasında ortaya çıkan sorunlara dair iddialar söz konusudur. Aynı yazıda Peker, bu iddialar karşısında hiçbir şahıs ve ailenin tahakkümüne yer bırakmayacak şekilde bitaraf bir başkanın atanmış olduğunu ve bu başkan gelinceye kadar da parti başkanı ve idarecileri tarafından halkın, parti aleyhine bir tutum almasına sebep olacak olaylarla ilgili önlemler alınması istenmiştir (BCA, 490.10.0.686.328.1: 66-67). Maraş Valisi Fahrettin Bey⁸ Genel Sekreterliğe gönderdiği cevabi yazıda, Recep Peker tarafından cevaplanmasını istediği Şükrü Bey'i öldürme teşebbüsü konusunda da bilgi vermiştir. Buna göre parti başkanı bulunan Ziya Bey, Milli Mücadele boyunca Fransızlar lehinde harekete geçmiş olan Bayazıtoglularından Şükrü Bey ismindeki bir zatı öldürmeye teşebbüs etmemiştir. Vali Bey'e göre bu malumat yanlıştır. Keza on beş yıl önce meydana gelen bu olayın kendisi ile ilgili olarak müfettişlere şikâyet edildiği ve bunun için bir şahidin dinlenmiş olduğunu belirtmiştir. Valiye göre hakikat er ya da geç ortaya çıkacaktır. Ancak Fahrettin Bey'e göre bu olay partiyi yıpratmak amacıyla çıkarılmış şahsi bir meseledir. Valiye göre polis veya adliye tarafından Ziya Bey hakkında yapılmış herhangi bir işlem yoktur (BCA, 490.10.0.686.328.1: 60-61).

Dâhiliye Vekili ve CHF Genel Sekreteri Recep Peker tarafından Maraş Valisi Fahrettin Bey'e yazılan yazıda belirtildiğine göre bu göreve bitaraf bir vekil olarak Burdur Milletvekili Halit Bey tayin edilmiştir (BCA, 490.10.0.686.328.1: 59). CHP'nin 1931 yılında düzenlenen nizamnamesinin 78. maddesine göre "*lüzum görülen vilayetlerde teşkilatın başında başkan vazifesiyle ve Umumi İdare Heyeti kararı Umumi Reislik Divanı onayıyla aylıklı olarak bir zatın çalıştırılabileceği*" ifade edilmiştir. Bu madde kapsamında Burdur Milletvekili Halit Bey parti başkanlığına tayin edilmiştir (1931 CHF Nizamnamesi). Maraş Parti başkanı olarak inceleme ve tetkikler yapan Halit Bey bu gözlemlerini ayrıntılı bir rapor halinde merkeze sunmuştur. Ancak Halit Bey tarafından hazırlanan rapor Kadıoğulları hakkında farklı bir çerçeve ortaya koymuştur. Kadızâde ailesi hakkında olumlu mütalaalarda bulunan Halit Bey'e göre parti başkanı Ziya Bey "*mert, alicenap ve namuslu*" bir zattır. Aynı aileye mensup milletvekili Abdülkadir Bey ise hakkında hiç bir şikâyet bulunmayan, partiye her daim yardımda bulunan ve Ziya Bey'e göre *etrafını çok daha az sinirletmeye* müsait yapıya sahip bulunan bir kişiliktir (BCA, 490.10.0.686.328.1: 47). Halit Bey'in raporundaki ilk tespiti Vali Fahreddin Bey'in sabık parti başkanı Ziya Bey'den bilmediği bir sebepten hiç etmediğidir. Halit Bey'e göre "*fırka aleyhine*" kurulan Gençler Birliği teşkilatının çabaları bu durumu tetiklemiştir. Gençler Birliği teşkilatı özellikle mahalle için yapılan bir seçimi kaybetmelerinden sonra polis teşkilatı içindeki adamlarının da yardımıyla ortaya çıkan her türlü asayiş olayını parti üyeleri ile özellikle Ziya Bey'in genç kardeşi Ahmet Bey ile

⁸ Fahreddin Kiper. 1879 yılında İstanbul'da doğan Kiper, 1904 yılında Mülkiye'den mezun olarak kamu görevine başlamıştır. Çeşitli illerde Kaymakamlık, Mülkiye Müfettişliği ve Mutasarrıflık görevlerinde bulunan Kiper, 1933-1934 yılları arasında Maraş Valiliği görevini üstlenmiştir. Kiper 1965 yılında hayatını kaybetmiştir. Ali Çankaya Mücellidoğlu, Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler, III. Cilt, 1860-1908, Mars Matbaası, Ankara, 1968, s. 1038-1039; <http://kahramanmaras.gov.tr/gecmis-donem-valilerimiz>, Erişim Tar. 08.02.2018, 08: 45.

ilişkilendirmektedirler. Vali Fahrettin Bey de bu durumdan etkilenmektedir (BCA, 490.10.0.686.328.1: 41).

Rapordan anlaşıldığı kadarıyla Vali Fahrettin Bey'den önceki Vali Bekir Sami Bey⁹ ve Ziya Bey arasında da sorunlar mevcuttur. Bekir Sami Bey ve parti arasındaki anlaşmazlıklar Ziya Bey'e yansımıştır. Rapora göre bu anlaşmazlığın da sebebi Kadızâde ailesi olarak gösterilmiştir. Buna göre sabık Vali Bekir Sami Bey, kanuna aykırı olarak idare bütçesinden bazı mahalli masrafları karşılamak istegindedir. Vali Bekir Sami Bey örneğin bütçeyi dikkate almadan polislere on adet bisiklet ve motosiklet almak, modern karakollar yaptırmak amacındadır. Şehrin genel meclisi ise Maraş'ın yol, okul gibi temel eksikleri bulunurken il bütçesi ile ilgisi olmayan bu işlere para ayıramayacağını bildirmiştir. Bunun yerine il genel meclisi Hilaliahmer'den gelecek yardımlar, halktan alınacak 30 bin lira ve bütçeden 20 bin lira ayrılması ile bir memleket hastanesi yapılmasını kararlaştırmıştır. Ancak Bekir Sami Bey, bu fikre halktan para toplanmasının uygun olmadığı gerekçesiyle karşı çıkmıştır. Böylece vali ve parti arasında gerginlik yaşanmıştır. Halit Bey'e göre Vali Bekir Sami Bey parti başkanlığı görevinde Kadızâde Ziya Bey'in bulunmasından dolayı bütün sorunları onunla ilişkilendirmiştir. Halit Bey'e göre şundaki Vali Fahrettin Bey'de Bekir Sami Bey'i haksız bulmakta ve partinin bu tavrını doğal karşılamaktadır (BCA, 490.10.0.686.328.1: 42).

Halit Bey'in raporuna göre Ata Bey ve Gençler Birliği teşkilatının Kadızâde ailesi ile ilgili olumsuz faaliyetleri devam etmektedir. Kadızâde ailesinden olduğu halde hırsları yüzünden bu aile ile geçinemeyen ve aleyhinde faaliyet yürüten Ata Bey, müfettiş Halit Bey ile Kadızâdelerle ilgili olarak görüşme yapmıştır. Ata Bey bu görüşmede Kadızâdelerin inhisarcı siyasetinden şikâyet etmiş ve hemen her kurumun başına kendilerinden birini geçirdiğini iddia etmiştir. Halit Bey'in bu duruma yaptığı açıklama, Maraş gibi taşra şehirlerinde ailelerin birbiri ile yakın olduğu ve hısım akraba olmalarının normal bir sonuç olduğudur. Bu sebeple bu kurumların başında olmaları normaldir ancak Sabık Belediye Başkanı Tefvik Bey haricinde Kadızâdelerden herhangi birinin resmi bir görevde olmadığını belirten (BCA, 490.10.0.686.328.1: 44) Halit Bey, bu konuda şahsi fikrini belirterek içinde Tefvik Bey gibi hukuk mezunu, sabık hastane başhekimisi, Sait Bey gibi genç bir operatör ve nihayet Abdülkadir Bey gibi bir milletvekili barındıran bu ailenin siyasi hayata pek yanaşmak istemediği ve bu durumun Maraş'a gelen heyetler üzerinde olumlu bir etki yapmadığını ifade etmiştir. Halit Bey'e göre Kadızâde ailesi siyasete karşı olan bu ilgisizliklerini "*memurlara temas etmeden birçok iftiralara uğruyoruz ya temas etsek ne diyecekler*" şeklinde açıklamaktadır (BCA, 490.10.0.686.328.1: 45).

Halit Bey'e göre Kadızâde ailesi ile ilgili iddialar o kadar artmıştır ki mahkemeler bu aileye açılan birçok dava ile ilgilenmek zorunda kalmıştır. Halit Bey'in aynı raporda belirttiğine göre Maraş'ta halk, Kadızâdeler aleyhine birçok mevzuda dava açmıştır. Bu davalar bilhassa Kadızâde ailesinden Doktor Etem Bey hakkındadır. Halit Bey'e göre bu ailenin bütün rakipleri tarafından açılan davalarda 15-20 sene evvelki olaylar bile tahkik edilmiştir. Kendi fikrini beyan eden Halit Bey, Kadızâde ailesi 30-40 yıldan beri babadan dededen intikal eden muntazam ve devamlı surette artan bir servete sahip olduğunu, tarlaların da hem kendi hem de yarıcılarını çalıştırdıkları için geniş bir nüfuzları ve çok sayıda taraftarları olduğunu belirtmiştir (BCA, 490.10.0.686.328.1: 43).

Raporlardan anlaşıldığı kadarıyla Ziya Bey, başkanlık görevinden alındıktan sonra da eleştirilere hedef olmaya devam etmiştir. Sabık Parti başkanı Ziya Bey, bu görevden istifasının ardından Maraş İl Yönetim Kurulu Üyesi olarak parti bünyesinde görev almaya

⁹ Bekir Sami Baran, Erzurum'un Hasankale ilçesinde dünyaya gelen, Mülkiye öğrenimi görerek çeşitli görevler alan bürokrat ve devlet adamı. Ayrıntılı bilgi için bkz. Tülay Aydın, "Bekir Sami Baran", Kahramanmaraş Ansiklopedisi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Yayınları No: 146, Cilt: 2, Kahramanmaraş, 2017, s. 47-48.

devam etmiştir. Yönetim kurulu üyesi olarak parti bünyesinde görev alan Ziya Bey parti toplantılarına katılmadığı için Burdur Milletvekili Halit Bey tarafından kendisine ve merkeze bir yazı yazılmıştır. Halit Bey bu mektubuna “*her yerde olduğu gibi Maraş'ta da milli hissiyat ile vatandaşları kaynaştırma emelinde olduğunu hiçbir vatandaşı diğerinden üstün tutmadığını ve ayrıcalık tanımadığını*” belirten cümlelerle başlamıştır. Bu sebeple Ziya Bey'in yeni göreve gelen yönetim kurulu arasında bulunduğu halde vazifeye devam etmediğinin parti başkanı tarafından kendisine bildirildiğini, normal şartlarda nizamnamenin 76. maddesi gereği müstafi addedilmesi gerektiğini ifade etmiştir. Ancak Halit Bey, Ziya Bey'in hem iyi bir insan olması hem de Maraş'ta arzu ettikleri birlik beraberliğin bozulmamasını istediği için sadece uyarı yapmakla yetinmiş olduğunu belirtmiştir. Bundan sonra Halit Bey, Ziya Bey'den diğer üyelere daha büyük bir ehemmiyetle vazife başında bulunmasını istemiştir (BCA, 490.10.0.686.328.1: 27).

Maraş Parti başkanı Burdur Milletvekili Halit Bey'in genel merkeze sunduğu yazıda belirttiğine göre bütün uyarı ve ikazlara rağmen Ziya Bey yönetim kurulu toplantılarına katılmamaktadır. Halit Bey'e göre Ziya Bey, bu toplantılara katılmamakla beraber kendisini sık sık ziyarete gelmektedir. Halit Bey, Ziya Bey'in toplantılara katılmamasına sebep olarakta yönetim kurulunda bulunan iki kişi ile arasındaki husumeti göstermiştir (BCA, 490.10.0.686.328.1: 28).

Hakkındaki iddialar ile ilgili merkeze bir yazı gönderen Ziya Bey, bu yazıda ilginç açıklamalarda bulunmuştur. Ziya Bey'e göre devamsızlık konusunun gündeme getirilmesi kendisine ve ailesine yönelik yeni bir saldırıdan başka bir şey değildir. Bu saldırının sebebini genel meclis üyeliği için yapılan seçimde parti başkanının desteklediği adayın seçilememesi oluşturmaktadır. Bu sebeple vali ve parti başkanı kendisi aleyhinde harekete geçerek Halit Bey'i tahrik etmişlerdir. Halit Bey'i de etkileyen bu kişiler yönetim kurulu üyelerinin ve yedeklerinin istifasını istemişlerdir. Ziya Bey, parti başkanının istifa etmesi yolundaki isteğini yerine getirmiş ve bundan sonra yönetim kurulları içinde yer almak istemediğini ifade etmiştir. Bu sebeple yönetim kurulu üyeliği ile ilgilenmediğini ve ziraat işleri ile meşgul olduğunu ifade etmiştir. Kendisine ve ailesine isnat edilen adam öldürmek, sahtekârlık yapmak, başkalarının malına el koymak gibi suçlamalardan beraat ettiklerini ifade eden Ziya Bey'e göre uzun yıllar yürüttüğü parti başkanlığı süresince de şehirde hiçbir kötü olayın olmadığını belirtmiştir. Ziya Bey'e göre partinin geri kalmışlığı ve hiçbir eser üretemeyişinden kendisi sorumlu tutulmak istenmektedir (BCA, 490.10.0.686.328.1: 24-25).

28.10.1936 tarihinde Maraş parti müfettişi Kırklareli Milletvekili Şevket Ödül¹⁰ tarafından merkeze sunulan raporda da belirtildiği üzere dönemin Maraş'ında hala en büyük sorun çeltik ve su sorunudur. Köylü pirinç ziraatını yapacak nüfuz ve servete sahip olmadığı için kendi tarlasında hizmetkâr konumunda yer almaktadır. Ancak Ödül'ün belirttiğine göre civar yerlerde köylü bu servet sahibi efendilere karşı kin tutarken buralarda halk kendini istihdam eden efendilerine karşı büyük bir sadakatle bağlıdır. Maraş'ta hayata su hâkimdir. Ancak su kanallarının çoğu çiftlik sahiplerinin elindedir. Bu nedenle pirinç kanunun çıkarılması önemlidir (BCA, 490.10.0.686.328.1: 6-7). Ödül aynı raporunda Maraş'ın bu geleneksel ve birkaç aile elinde kalan yapısından da bahsetmektedir. Ona göre Maraş'ta çok zengin birkaç aile ve çok fakir bir halk vardır. Çok az bir aydın kesim söz konusudur. Maraş'ı idare edenler şu veya bu cereyanlara kapılıp memleketin yüksek menfaatlerini göz ardı etmiş ve ne okul ne de yol yapmışlardır (BCA, 490.10.0.686.328.1: 9).

¹⁰ 1885 Lüleburgaz doğumlu olan Şevket Ödül, Hukuk Fakültesinden terk olup Arapça Farsça bilmektedir. Ödül, Edirne Öğretmen Okulunda Öğretmenlik, Adapazarı Savcılığı, Edirne Merkez Savcı Yardımcılığı, Trakya Paşaeli Müdâfa-i Hukuk Cemiyeti Kurucu Üyeliği, Adliye Vekâleti Hususi Kalem Müdürlüğü, Edirne İli Daimi Komisyon Üyeliği görevlerinde bulunmuştur. Bk. TBMM Albümü, Cilt.1, Gökçe Ofset Matbaacılık, Ankara, 2010, s. 192.

Parti Müfettişi Şevket Ödül'ün raporunda belirttiğine göre Kadioğluları ailesinin belediye ve valilik üzerindeki hâkimiyeti sona ermiştir. Vakti ile parti ve belediye üzerinde hâkimiyet kuran, bu kurumları kendi adamlarına vererek nüfuz ve tahakkümlerini yıllarca sürdüren Kadioğlu ailesi, artık belli etmeselerde kırgın ve küskün vaziyettedirler. Ancak Kadioğlu ailesinin ardından iş başına gelenler de çok farklı bir durum ortaya çıkaramamıştır. Keza belediye ve partiye Kadioğlularından sonra alınanlar sırf Kadioğlularına muhalif oldukları gerekçesiyle kabul edilen *seciyesi zayıf* kimselerdir (BCA, 490.10.0.686.328.1: 10). Ödül'e göre Gençler Birliği Başkanı Ata Bey, haris ve didişmekten zevk alan bir ihtiyardır. Kadioğluların nüfuzunu kırmak için evvela teşkilatı kurmuş, sonra başbakan Maraş'a geldiği sırada "*Maraş gençleri Cumhuriyet'in feyzini bekler*" yazılı bir bayrak çıkarmıştır. Kadioğlu ailesinin hâkimiyetinin kırılmasının ardından şimdi Ata Bey partiye girmek için çırpınmaktadır. Ödül'e göre 75 yaşına kadar Kadioğlularının devirmek için çabalayan Ata Bey'in 75 yaşından sonra partiye girme isteğinin pek temiz bir duygu ve arzu olmadığı açıktır (BCA, 490.10.0.686.328.1: 11).

Rapordan anlaşıldığı kadarıyla etkinliği sona ermiş olan Kadızâde ailesi hala muhalifleri tarafından takip altına alınmaktadır. Ödül'e göre Kadioğlu ailesinin etkinliğinden rahatız olarak bu yönde çalışanlardan biri de il yönetim kurulu aleyhinde çalışmalar yapan ve her fırsatta partiye girmeye çalışan Dişçi Durgut Beydir. Daha evvel Ahali Fırkasını merkezinden evvel Maraş'ta kurmuş olan ve onun başkanlığı yapmış olan Durgut Bey oldukça cahildir. Pek çok cahil kimseyi başına toplayarak halkevi yönetim kuruluna girmeyi başarmış ancak sonra buradan çıkarılmıştır. Şevket Ödül'ün belirttiğine göre Durgut Bey, partiye girebilmek için Kadioğlu ailesinin nüfuzunu kıranlardan biri olmakla övünmüş ve bunu bir şeref hissesi olarak yansıtmıştır (BCA, 490.10.0.686.328.1: 10). Ödül, Durgut ve Ata Bey ile daha birkaç kişiden oluşan Kadioğlu ailesi muhaliflerinin bu ailenin baş düşmanı oldukları halde yine aynı aileden yardım isteyebilecek kadar ihtiraslarının esiri olduklarını da belirtir. Ancak kırgın ve küskün Kadioğluları buna mahal vermeyeceklerdir. Keza bu aile mensupları artık partiye ve ocaklara hatta halkevine bile uğramamaktadırlar. Buna rağmen Ödül, bu ailenin partiye olan manevi bağlılıklarının devam etmesi nedeniyle Durgut ve arkadaşlarına müsamaha etmeyeceklerine inanmaktadır (BCA, 490.10.0.686.328.1: 11).

Sonuç

Bahsi geçen dönemde raporlarda da belirtildiği üzere zengin bir aileler zümresi ve feodal bir yapı altında türlü sıkıntılar çeken, siyasetten bihaber bir halk kesiminden ibaret olan Maraş şehrinde ifade edilenler, parti-halk-bürokrasi ilişkilerine dair oldukça dikkat çekici bilgiler sunmaktadır. Hami-adamı ilişkisinin de bariz bir örneği olarak görülen bu tablo da halk, bey ve ağalara muhtaç bir vaziyette sadece onaylayan konumundadır. Görüldüğü üzere güçlü bir aile ve bu ailenin parti üzerindeki nüfuzunu farklı organlara yansıtmaları sonucu ortaya çıkan görüntü, klasik bir taşra şehrinin merkezden uzak yerel dinamikleri arasındaki mücadelesini ortaya koymaktadır. Devlet yetkililerinin dahi çözüm bulmaktan ziyade sessiz kalmayı tercih ettiği bu ilişkiler ağında dikkat çeken en önemli nokta, yerel dinamiklerin haksız uygulama ve işlemleri karşısında parti merkezinin kurmayı başaramadığı ya da bilerek çekimsiz kaldığı otorite ve denetimin yetersizliğidir. İyi ve güçlü bir istekle örgütlerin çalışmalarını takip etmeyi tercih eden parti merkezi, bu görüntüden anlaşıldığı kadarıyla örgütlere hâkim değildir. Bürokrasi yerel güçler karşısında yetersiz ve etkisizdir. Halk ise bu denklemde pasif ve savunmasız bir görüntü vermektedir. Aileler arasında geçen nüfuz mücadelesi örneğinde görüldüğü üzere birbiri üzerinde hâkimiyet kurabilmenin en etkili yolunun parti olduğu anlaşılmaktadır. Keza bu ailelerin halk üzerindeki tahakkümlerini ve rakip aileler üzerindeki etkilerini sağlamlaştırabilmelerinin hemen hemen tek yolu hükümete en yakın olan bu kanallar içinde yer alabilmekten geçmektedir. Böylece eldeki yetkileri çıkarlar için kullanabilme kapısı da aralanmış olacaktır. Akrabalık bağları doğrultusunda

kendi istedikleri kişileri partiye yakın kurumların idaresine getirmeleri ise yeni sorunların başlangıcını oluşturmuştur. Bu nepotist yaklaşım, rakip ailelerin ve çoğu zamanda parti bünyesine girerek çıkar elde etme çabasına girenlerin elinde önemli bir argüman olarak kullanılmıştır. Keza raporlarda görüldüğü üzere bu muhalif kanallar, partinin üst mekanizmalarını ve bilhassa parti organlarıncı görevlendirilen müfettişleri ve kısmen de devletin temsilcisi olarak valileri etki altında bırakarak sıkı bir nüfuz mücadelesine girişmişlerdir. Nitekim raporlarda Kadızâdeler hakkında öne sürülen iki zıt görüş, müfettişlerin de bu etki alanına girebilme ihtimallerini kuvvetli hale getirmektedir.

Kadızâde ailesi ve muhalifleri arasında vuku bulan çekişmeler taşrada siyasetin, bugünde kısmen devam ettiği üzere aileler arasında el değiştiren ve ailelerin nüfuz ve iktidarını koruma ve bu nüfuzlarını sürdürme aracı olarak kullanıldığını göstermiştir. Bu durum çoğu zaman partinin taşraya hükmedememesi ve parti politikalarının bu mecralardaki iktidar mücadelesine kurban edilmesi sonuçlarını doğurmuştur. Bahsedildiği üzere partinin görece müdahalesi, taşrada partinin varlığını ve inkılâpların sessizce kabul edilebilmesinin ancak bu yerel güçlere dayanılarak gerçekleştirileceğine olan inanç ile sınırlı tutulmuştur. Parti merkezi ve parti örgütlerinin karşılıklı birbirine dayanma gerekliliği, taşrada iktidarın ekonomik ve bürokratik gücü elinde bulunduranların boyunduruğuna sokulması anlamına gelmiştir.

Kaynakça

Arşiv Belgeleri

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi

BCA, 490.10.0.686.328.1.

BCA, 490.1.0.0.652-172-1.

BCA, 490.1.0.0.269-1071-1.

1931 CHP Programı ve Nizamnamesi, Ulus basımevi, Ankara, 1931.

Cumhuriyet halk fırkası katibiumumiliğinin fırka teşkilatına umumi tebligatı, İkinci Kanun 1933'den Haziran Nihayetine Kadar, Cilt 2, Hâkimiyet-i Milliye Matbaası, 1933.

Araştırma İnceleme Eserler

Alpaslan, E. (2016). "Akkın Bey (M. Nurittin Özdemir)", *Kahramanmaraş ansiklopedisi*, Cilt: 1, Kahramanmaraş Sütçü İmam üniversitesi yayınları No: 146, Kahramanmaraş.

Alpaslan, E.-Aydın, T. (2015). "CHP parti müfettişi Mitat Aydın'ın teftiş raporlarına göre Maraş (1940-1942)", *CTAD*, 1(22).

Ateş, S. (2018). Türkiye'de din politikaları ve din-siyaset ilişkisi-cumhuriyet döneminde din politikaları ve din-siyaset ilişkisi (1946-1960), Ötüken neşriyat, İstanbul.

Ateş, S. (Mayıs 2018). 12 Eylül 1980 darbesi ile 28 Şubat 1997 darbesi arasında din-siyaset ilişkileri ve din eğitimi politikaları, *AVRASYA uluslararası araştırmalar dergisi*, 6(13), s. 586-607.

Ayata, A. G. (1992). "Liderlik stratejileri olarak hizipçilik/grupuluk ve kollamacılık", *Amme idaresi dergisi*, 25(2), Haziran.

Ayata, A. G. (2010). *CHP örgüt ve ideoloji*, Gündoğan yayınları, İstanbul.

Aydın, T. (2017), "Bekir Sami Baran", *Kahramanmaraş ansiklopedisi*, Kahramanmaraş Sütçü İmam üniversitesi yayınları No: 146, Cilt: 2, Kahramanmaraş.

Çankaya, M., A. (1968). *Yeni mülkiye tarihi ve mülkiyeliler*, c. 3, 1860-1908, Mars Matbaası, Ankara.

Eisenstadt, S. N.-Roniger, L. (1980). "Patron-Client relations as a model of structring social exchange", *Comparative studies in society and history*, Vol. 22, No. 1 (Jan.).

Eroğul, C., (1990). *Devlet yönetimine katılma hakkı*, İmge kitabevi, Ankara.

Karpat, K. (2009), *Osmanlı'dan günümüze elitler ve din*, Timaş yayınları, İstanbul.

- Koçak, C. (1992). “Tek Parti döneminde Cumhuriyet halk partisinde parti müfettişliği”, *Tarık Zafer Tunaya 'ya armağan*, İstanbul barosu yay.
- Koçak, C. (2012). *Türkiye’de milli şef dönemi (1938-1945)*, İletişim yay., İstanbul.
- Kopecky, P.-Mair, P. (2006). “Political Parties and patronage in contemporary democracies: An introduction”, ECPR Joint sessions of workshops, nicosia, 25-30 April.
- Mardin, Ş. (1990). “Şerif Mardin, “Tabakalaşmanın tarihi belirleyicileri: Türkiye’de toplumsal sınıf ve sınıf bilinci”, *Türkiye’de Toplum ve Siyaset Makaleler I*, İletişim Yayınları, Ankara.
- Metinsoy, M. (2010). “Kemalizmin taşrası: Erken Cumhuriyet taşrasında parti, devlet ve toplum”, *Toplum ve bilim*, 118.
- Ozankaya, Ö. (1970). “Köylerde iktidar yapısı üzerine bir araştırma”, *Amme idaresi dergisi*, C 3: 4.
- Sayarı, S. (2011). “Clientelism and patronage in Turkish politics and society”, *The post modern abyss and the new politics of Islam: assabiyah revisited essays in honor of Şerif Mardin*, Faruk Birtek-Binnaz Toprak, İstanbul Bilgi üniversitesi.
- Tunçay, M. (2012). *Türkiye Cumhuriyeti’nde Tek-parti yönetiminin kurulması*, Tarih vakfi yurt yayınları, İstanbul.
- Turan, İ. (2011). “Türk siyasi partilerinde lider oligarşisi: Evrimi, kurumsallaşması ve sonuçları”, *İ. Ü. Siyasal bilgiler fakültesi dergisi*, No: 45, Ekim.
- Turhan, M. (1991). *Siyasal elitler*, Gündoğan yayınları, Ankara.
- Uyar, H. (2012). *Tek parti dönemi ve Cumhuriyet halk partisi*, Boyut yay., İstanbul.
- Weingrod, A. (1968). “Patrons, patronage and political parties”, *Comparative studies in society and history*, 10(4), July.

İnternet siteleri

- www.tbmm.gov.tr, TBMM Albümü, Cilt.1, s. 192, Erişim Tar. 08.01.2016.
- www.tdk.gov.tr, Türk Dil Kurumu, Büyük Türkçe Sözlük.